

Моят предговор

Тук представеният кратък биобиблиографски материал за световноизвестния учен-лингвист — професор княз Н. С. Трубецкой, е съставна част от „Материали по биобиблиографията на руските учени в България 1920—1944 г.“

Княз Н. С. Трубецкой започва своята научна, изследователска и преподавателска дейност зад границата на Русия като доцент по сравнително езикознание в Софийския университет. Времето, което той прекара в България, бе кратко — непълни две години (1920—1922). Тук той не успя да разгърне своята научна работа и неговото пребиваване в Софийския университет не можа да го задоволи. Причините за това са много. Някои от тях са посочени в представения материал.

Събирането на биобиблиографията стана през най-неблагоприятните за съставителя години: 1949—1955. Неговата работа, която не може да се смята за завършена, бе непрекъснато спъвана както от условията на работата в архивите на Министерството на просветата, така и в архивите на Софийския университет.

Без оглед на това биобиблиографичният материал в по-голямата си част е нов и неизследван от българския читател и може би представлява известен интерес за един изследовател на научното наследство на този голям руски учен.

За жалост съставителят не успя да се добере до непубликуваните изследвания, които княз Н. С. Трубецкой е бил принуден да остави на съхранение при евакуацията си през 1919 г. в библиотеката на Ростовския университет. Всички опити да се направят нужните издирвания в град Ростов на Дон не дадоха резултат.

Бъдещият изследовател на творчеството на княз Н. С. Трубецкой би трябвало да положи специални усилия в тази насока,

Тези материали несъмнено представляват голямо богатство както за руските, така и за българските учени.

Пожелавам им успех!

А. М.

А. П. Мещерски

(Из личния архив на А. П. Мещерски — София)

**Опит за биобиблиография на професор
Н. С. Трубецкой**

(Доцент в Катедрата по сравнително езиковедие
на Софийския държавен университет от 20 септ. 1920 г.
до 1 октомври 1922 г.)

„ . . . Революция е стихийен процес, творещ новите форми на живота, абсолютно естествено, подчинява се само исторически, а не какъвто-и-би то теория. В резултат на Октомврийската революция създаден новият държавен строй, непредвиден никакви социално-политически и историософски теории на дореволюционна епоха. Попитки на марксистите да определят този строй като диктатура на пролетариата, абсолютно изкуствени, защото основани на игнориране на самата същност на този строй. Същност на държавния строй, който сега е установен в СССР, е в това, че управляващият слой на обществото целият се определя в него не по признака на знатност на произхода, не по признака на богатство и не по признака на популярност, — а изключително по признака на своите убеждения, на своето световзрение. ВКП (б) ни в какъвто-и-би то отношение не съвпада с пролетариата: огромното мнозинство на пролетариата е извън Партията и, от друга страна, в редовете на Партията има представители на всички класове. Съединява членовете на Партията изобщо не е тяхната класова принадлежност, а само общността на световзрението. Тази черта е основна черта на държавния строй на СССР — абсолютно така, както и основна черта на буржуазно-демократичните държави е избор на управляващия слой по признака на богатство, от една страна, и специфична „популярност“ — от друга; основна черта на държавите на аристократичните е избор на управляващия слой по признака на знатност на произхода и т. д. И затова, държавният строй на СССР трябва да се нарече ИДЕОКРАТИЧЕСКИ. . . Затова систематичен анализ и създаване на теория на идеократията е настоятелна необходимост не само за научно мислене, но и за практическа дейност. . . Сега ние живеем в новата епоха на възрождение и растеж на идеократичния строй и постепенно умиране на плутократично-демократичния. В тази новата епоха интегралният марксизъм, като общезначима система на обяснение на историческите събития, е вече анахронизъм и живот

властно трябва да се създаде нова теория историческия процес, построена на абсолютно иновационни основи. . .“ (Княз Н. С. Трубецкой. Идеократия и пролетариат. — В: Евразия. Еженедельник по въпросам култура и политика. Париж. № 1, 24 ноември 1928 г.)

I. Световноизвестен учен, професор във Виенския университет, достоен наследник на проф. В. Ягич (починал на 5 август 1923 г.) в Катедрата по сравнително езиковедство, княз Николай Сергеевич Трубецкой е последният достоен потомък на този исторически руски род на князете Трубецкой, дал на Русия цяла плеяда забележителни държавни и културни дейци, учени и общественици.

Княз Н. С. Трубецкой е син на княз С. Н. Трубецкой (1862—1905), професор и ректор (1905 г.) на Московския университет, известен религиозен философ и общественик; както и племенник на княз Е. Н. Трубецкой (1863—1920) — професор и философ, между чиито съчинения са изключително интересните за нас „Воспоминания“ (София, изд. Руско-болг. книгоизд. об-ва, 1921, 195 с. 8°), в които се пресъздава животът на тази културна среда, в която е израсъл княз Н. С. Трубецкой.

За по-подробна характеристика на това изключително семейство и създадената около него в Москва културна и обществено-политическа атмосфера към горепосочената книга трябва да добавим и спомените на княгиня О. Н. Трубецкая, частично публикувани през 1937 г. в Париж (Трубецкая, О. Н. Из пережитого. С предисловием В. В. Руднева. — В: Современные записки. Париж, 1937, кн. 64, с. 277—318; кн. 65, с. 206—244).

Оказвайки се в София в края на май 1920 г., княз Н. С. Трубецкой подава на 22 юни 1920 г. молба до декана на Историко-филологическия факултет при СДУ за назначаването му на подходяща длъжност:

„Моля факултета да ми се предостави преподавателско място по моята специалност — сравнително езиковедство на индоевропейските езици.

Роден съм в Москва през 1890 г. (15 април). През 1908 г. постъпих в Историко-филологическия факултет на Московския университет, при завършването на който през 1913 г. бях оставен за подготовка на професорско звание в Катедрата по сравнително езиковедство и санскритски език при проф. В. К. Порезжински. През зимата на 1913/1914 г. бях командирован в Лайпциг, където продължих своите занимания под ръководството на професорите Бругман, Лескин, Виндмисл и Линер. След завръщането си в Русия пристъпих към подготовка на магистърския изпит, който издържах през зимата на 1915/1916 г., и след изнасянето на две пробни лекции през пролетта на 1916 г. бях зачислен като приват-доцент в Московския университет. През зимата на 1916/1917 година четох лекции в Мо-

сковския университет. През есента на 1917 г. ми бе даден отпуск за лечение и аз заминах за г. Кисловодск (Терска обл.), но започналата скоро Гражданска война ми попречи да се завърна в Москва. Едва през есента на 1918 г. успях да се добера от Кисловодск до Ростов на Дон, където бях приет за приват-доцент в Донския университет, временно завеждайки вакантната Катедра по сравнително езикознание. В същото време бях преподавател и в Ростовските висши женски курсове, а през пролетта на 1919 г. и в Новочеркасския учителски институт. На 19. 12 (ст. ст.). 1919 г. се евакуирах от Ростов на Дон в Ялта, откъдето на 27. 02. 1920 г. (ст. ст.) се отправих за Цариград, намирайки се тук и до днес.

Обстоятелството, че началото на революцията съвпадна с началото на моята научна дейност, беше твърде печално за мен, тъй като няхах възможност да печатам своите работи. Голямо количество ръкописи, вече готови за печат, трябваше да бъдат оставени при евакуацията в Ростов. Сред тези, оставени на съхранение в библиотеката на Донския университет, са: първата ми голяма работа: „Опыт праистории славянских языков“, която аз възнамерявах да представя като дисертация; а така също и цяла поредица от изследвания на езиците в Северен Кавказ („Черкесские тексты с грамматикой“; „Сравнительная фонетика Восточнокавказских — лезгинских языков“; „Карачаевско-русский словарь“); както и отделни по-малки монографии, посветени на различни въпроси от сравнителното езикознание на индоевропейските езици. . .“

Пишейки за своите непечатани работи, в същата молба княз Н. С. Трубецкой добавя: „Моите непечатани до този момент статии са предназначени преди всичко за списания по сравнителен фолклор; в тях мимоходом се засягат и лингвистични въпроси: „Финская народная песнь „Qulto neito“, как преживание языческого обычая“ (журн. „Этнографическое обозрение“, 1905 г.); „Заметки о Золотой Бабе“ (Пак там, 1906); „Кавказские параллели к фригийскому мифу о рождении из камня“ (Пак там, 1908); „Редедя на Кавказе“ (Пак там, 1910). . .“

Деканът на Историко-филологическия факултет на Софийския университет — проф. В. Н. Златарски, — добър и верен приятел на Русия; искащ, от една страна, да помогне на представителите на руската наука, намиращи се в чужбина в изключително тежко положение, а от друга страна, разбирайки добре огромната полза, да помогне на Софийския университет и следователно на българската наука и култура — още същия ден — 22 юни 1920 г. — побързва да назначи рецензенти, които подробно да се запознаят „с научното творчество на доцента от Донския университет княз Николай Трубецкой“.

На следващия ден — 23 юни 1920 г. — в своя доклад професорът по сравнителна литературна история Михаил Арнаудов се спира по-подробно на статии: „Кавказские паралели к фригийскому мифу рождению камня“ (журн. „Этнографическое обозрение“. Москва. XII, 1908, кн. 7—6, с. 88 и следв.) и „Заметки о Золотой Бабе“ (журн. „Этнографическое обозрение“, Москва. XII. 1906, кн. 68—69, с. 52 и следв.), стигайки до извода: „... аз си позволявам да изкажа увереността, че княз Трубецкой би работил с успех в полето на сравнителното езикознание и на сравнителния фолклор. Той има знания, има методи, има и установени свои възгледи върху редица важни проблеми на тия дисциплини. Решили веднъж да открием Катедрата по сравнително езикознание, на мнение съм, че ние бихме могли да приемем г. Трубецкой като *частен хонориван доцент*¹ с контракт при нея. Той би могъл (във всеки случай) да чете същите курсове, които поменах, че е чел в Донския университет — и ползата от тях за нашите студенти ще бъде голяма.“

Вторият рецензент, професорът по сравнително езикознание Стефан Младенов, в своя доклад от 26. 06. 1920 г., изследвайки част от произведението на княз Н. С. Трубецкой: „Опыт праистории славянских языков“, прави следното заключение: „... Заклучавам, че княз Н. С. Трубецкой заслужава да бъде препоръчан за частен доцент с контракт при Катедрата по сравнително езикознание в университета.“

Тези благоприятни отзиви дават възможност на декана на Историко-филологическия факултет проф. В. Н. Златарски да предложи кандидатурата на Н. С. Трубецкой на заседание на факултетския съвет (28 юни 1920 г.) за частен доцент. На заседание на Академичния съвет на университета тя бива одобрена с болшинство — 10 гласа срещу 5. На основание резултата от гласуването ректорът на университета (проф. Михаил Попов) с писмо № 6417 от 27. 07. 1920 г. иска съгласието на министъра на народната просвета Стоян Омарчевски, за да се одобри избора и назначаването на княз Н. С. Трубецкой.

В своя отговор до ректора (№ 17939 от 02. 08. 1920 г.) министърът на просветата отклонява избора на Академичния съвет, тъй като: „... не са изпълнени изискванията на чл. 317 от Закона за народната просвета. Той — Трубецкой — не представлява никакви трудове. В науката не е известен, пък и доста млад. Освен това

¹ Подчертано от проф. Мих. Арнаудов. След това думата *хонориван* е плътно зачеркната, както и следващите два реда, вероятно най-интересните в неговата рецензия. При една от срещите ми с професора аз го попитах за тези зачеркнати редове. За съжаление проф. М. Арнаудов не можа да си спомни точно за какво са се отнасяли те. . .

докладът на проф. Михаил Арнаудов не довежда до заключението за приемането на тоя кандидат. . .“

Това решение на министъра предизвиква нови две представяния на кандидата от университета. И най-накрая с писмо № 20560 от 20. 08. 1920 г. министерството уведомява ректора на университета, че: „ . . . със заповед № 2752/18. 08. 1920 г. княз Н. С. Трубецкой се назначава от 1 октомври т. г. за частен хоноруван доцент по сравнително езикознание при университета“.

В същия ден ректорът на университета писмено (№ 7119 от 20. 08. 1920 г.) уведомява Н. С. Трубецкой за състоялото се назначаване.

Трябва да се отбележи, че подобно разрешаване на проблема не е удовлетворявало Н. С. Трубецкой. Дори да не се вземат предвид всички огорчения, трудности и интриги, възникнали при назначаването му, самият факт на назначаването му като хоноруван частен доцент е неудовлетворителен за него. Към това трябва да се прибави и съображението, че заплатата му — 12 000 лв. годишно, т. е. 1000 лв. месечно — при изключително скъпия живот в България в началото на 20-те години и при неработоспособно четиричленно семейство се оказва крайно недостатъчна, поради което княз Н. С. Трубецкой решително отказва назначението.

И едва след нова дълга преписка между ректора на университета и министъра на просветата (№ 7214 от 26. 08. 1920 г.) най-накрая, на 20 септември 1920 г., княз Н. С. Трубецкой бива назначен за редовен доцент в Катедрата по сравнително езикознание.

(С постановление I на Министерския съвет от 08. 09. 1920 г., протокол № 154.)

На 21 септември 1920 г. бива подписан двугодишният договор между министъра на народната просвета Стоян Омарчевски и Н. С. Трубецкой. Заплатата на последния бива приравнена към професорската (34 000 лв. годишно), което дава възможност на Н. С. Трубецкой да свързва двата края в домакинството на княз В. П. Трубецкой.

Встъпителната лекция на Н. С. Трубецкой се състои на 20. 10. 1920 г. и е на тема: „Современное состояние вопроса о индоевропейском языке“.

За времето на своето пребиваване в София, година и половина, Н. С. Трубецкой изнася три курса лекции на различни теми: „Сравнительная морфология главнейших индоевропейских языков“ (1920—1921 г.); „Сравнительная грамматика главнейших индоевропейских языков“ (1901—1922 г.); „История религиозной мысли Индии“ (1921—1922).

Едновременно с това той води два курса за изучаване на санскритски език: през 1920—1921 г. — „Основной курс старо-индус-

ского языка“ и през 1921—1922 г. — „Высший курс санскритского языка с литературным чтением и грамматическим разбором классических произведений древне-индусской литературы“.

Тук е необходимо да се добави, че доколкото преподавателската дейност е била зависима от завеждащия катедрата проф. Стефан Младенов, един много добър човек и при това голям специалист в областта на сравнителното езикознание, дотолкова и Н. С. Трубецкой е бил удовлетворен от нея.

Но за съжаление още през 1921 г. Н. С. Трубецкой влиза принудително в няколко конфликта с проф. Любомир Милетич и с проф. Стоян Романски, твърде посредствен специалист и човек с труден характер. По откъслечните свидетелства на самия Н. С. Трубецкой, разказвани много след заминаването му от София, тези двама души упорито са съдействали за затормозяването на научната и преподавателската му работа под всевъзможни предлози и поводи.

Съзнавайки зависимостта си от отношенията с тези неприятни за него личности, Н. С. Трубецкой от средата на 1921 г. започва да търси възможности да напусне страната и да се устрои на работа в някой западен университет.

Н. С. Трубецкой два пъти прави опит да напусне България поради командировка или краткосрочно пътешествие. На 1 октомври 1921 г. той подава молба до ректора — проф. Л. Милетич — за това, че: „... на 9 октомври ще се събере в Прага един конгрес на руски учени, живущи в чужбина. Като съм избран на този конгрес от Руската академическа група в България като делегат, моля Ви най-учтиво, Господин Ректоре, да ми дадете един триседмичен отпуск за пътуване и участие в гореспоменатия конгрес.“

Ректорът на университета — проф. Л. Милетич — изпраща запитване до Министерството относно отпуската на Н. С. Трубецкой едва след 18 дни (№ 7345/19. 10. 1921 г.). Благоприятният отговор от Министерството се получава шест дни след като I конгрес на руските академични организации е закрит (№ 32698/12. 10. 1921 г.).

Втората си молба до ректора за двадесетдневен задграничен отпуск в Прага и Виена Н. С. Трубецкой подава на 2 май 1922 г. Тя не бе открита от мен в архивите на ректората на университета. Намерих само: 1) копие от съпроводителното писмо на ректора до Министерството на народната просвета, в което се ходатайства за разрешаването на такъв отпуск; 2) писмо на ректора до Н. С. Трубецкой, в което се уведомява (№ 2492/16. 05. 1922), че Министерството с писмо № 10261 от 11 май 1922 г. му разрешава двадесетдневен задграничен отпуск.

Очевидно това пътуване решава окончателно по-нататъшната научна съдба на Н. С. Трубецкой.

Аз не зная почти нищо за начина, по който Н. С. Трубецкой достига до Катедрата по сравнително езиковедие във Виенския университет. Но след своето завръщане от отпуска — юли 1922 г. — той веднага подава молба за освобождаването му от щата на Софийския университет от 1 октомври 1922 година.

Във всички случаи обаче той прекарва зимния семестър на 1922/1923 година вече във Виена, където започва да чете своите лекции, донесли му по-късно славата на един от най-известните специалисти в областта на санскритското и славянското езиковедие.

За по-нататъшната съдба на Н. С. Трубецкой в София постъпваха съвсем оскъдни сведения. Научният му възход е бил стремителен. Към края на 30-те години той с право се е смятал за авторитетен учен с известност в цяла Европа и Америка. В различни университети са се организирали специални семинари за изучаването на трудовете му в областта на лингвистиката.

След трагичното анексиране на Австрия от Германия — 13 март 1938 г. — в живота на Н. С. Трубецкой настъпват усложнения заради независимата му, а от гледна точка на руския патриотизъм — твърде рязка — позиция, която той заема като противник на хитлеристкия режим, утвърдил се в Австрия с насилие. (За позицията му по тези наболели въпроси вж. статията му „О расизме“ — В: Евразийские тетради. кн. V за 1935 г.)

Тежкия арест, на който е подложен Н. С. Трубецкой от Гестапо, ракът на стомаха и сърдечната болест вземат своето: на 28 юни 1938 г. след мъчителен сърдечен припадък той умира.

Смъртта на този изключителен човек и учен намира отклик на страниците на редица специализирани издания. В тези некролози бъдещите изследователи ще намерят богат материал от биобиблиографичен характер, който се отнася както към личността на самия княз Н. С. Трубецкой, така и към неговото научно наследство.

Аз ще приведа тук само някои данни, които ми се струват особено интересни:

1. J a n W i j k, N. — In Jaarboek der Kon. Nederlh. Akad. van Wet. 1938/1939. 7 S. 8°.

2. R o s e t t i, Prince N. S. Trubetzkoy. — In: Bulletin linguistique. Bucarest, 1938. Vol. VI, p. 265.

3. K r e t s c h m e r, Nachrufe auf Fürst N. S. Trubetzkoy. — In: Almanach der Akademie der Wissenschaften in Wien. 1938, S. 335—344, 1 portr.

4. H j e l m s l e v, L. u. Timofeeff-Ressovsky, N. W. N. S. Troubetzkoy. — In: Archiv für vergleichende Phonetik. Abt. I. Berlin. 1939, Vol. III, 55—61.

5. J a k o b s o n, R. Nachruf auf N. S. Troubetskoj. — In: Acta linguistica. Revue international de linguistique structurale. Kopenhagen, 1939, Vol. I, 64—76.

6. N o v a k, L j o u l e. N. S. Troubetzkoy. — In: Sbornik Maticw Slovenskej. 1938/1939. T. XVI—XVII, S. 145.

7. H a v r a n e k, B. N. S. Trubeckoj. 15. IV. 1890 — 25. VI. 1938. — In: Rocenska Slovenskeho Ustavu. 1939, Vol. XI, 108—115.

8. Ч и ж е в с к и й, Р. Князь Н. С. Трубецкой (Культура и жизнь). — Современ. записки Париж, 1939, кн. 68, 464—469.

Тези данни бяха взети от мен непосредствено от библиографския раздел на:

Jüdogermanisches Jahrbuch. Berlin. Bd. XXIV, 1940; Bd. XXV, 1941; Bd. XXVI, 1942.

Що се отнася до библиографията на трудовете на проф. Н. С. Трубецкой, то преди всичко трябва да се отбележи, че във вече упоменатата от мен:

Jüdogermanisches Jahrbuch im Auftrage der Jüdogermanischen Gesellschaft. Berlin. Hrg. A. Debrunner u. W. Porzig. Verl. Walter de Gruyter (Berlin — Leipzig)

от 1921 до 1942 г. са били помествани непрекъснато подробно разработени библиографски справки — включително и рецензии — за научните изследвания на Н. С. Трубецкой.

Освен това в сборника в памет на Н. С. Трубецкой:

Etudes phonologiques dediees a la memoire de M. le prince N. S. Trubetzkoy (Travaux du cercle linguistique de Prague). Praha, Jednota ceskych matematiku a fysiku, 1939. 1939, 347 p. 8°, отпечатан в Лайпциг от издателство О. Harrassowitz'a, е била поместена „Библиография на трудовете на Н. С. Трубецкой“ на френски език — с. 335—345, съставена от ученика на покойния професор, чеха Бохуслав Хавранек (Bohuslav Havranek).

От бележките към тази библиография става ясно, че нейният съставител е използвал сведения на съпругата на покойния — княгиня В. П. Трубецкая, и на един от най-блестящите идейни единомисленици на професора — П. Н. Савицки.

Оказаната на Б. Хавранек помощ е особено ценна в две направления: 1. той включва в библиографията и тези ръкописни трудове на Н. С. Трубецкой, които не са издавани приживе, а така също и тези трудове, които вече са били предадени в редица издателства, но не са били отпечатани; 2) авторът на „Библиографията“ успява да включи — и това несъмнено е заслуга на П. Н. Савицки — статии на Н. С. Трубецкой, засягащи Евразийския въпрос.

Струва ми се, че въпреки много ценното и компетентно участие на П. Н. Савицки не всички статии на Н. С. Трубецкой за евразийството са намерили място в тази библиография. Така например

пропусната е една неголяма, но много характерна за политически-те възгледи на Н. С. Трубецкой статия, която аз цитирах в началото на настоящия очерк: „Идеология и пролетариат“. Този и други установени от мен пропуски, вероятно трябва да бъдат обяснени с политическите условия през 1938/1939 г. Това трябва да се има предвид при запознаването с „Библиографията“ на Б. Хавранек.

И може би точно тук е уместно да бъде отбелязан още един дребен пропуск на тази библиография: не ми е известна точната година, когато Н. С. Трубецкой чете редица допълнителни лекции във Виена, вероятно това е в периода 1932/1933 г. Те биват издадени в Лайпцигското издателство Markt u. Petters под заглавие:

T r u b e t z k o j. N. S. Altkirchenslavische Sprache. Schrift — Laut- und Formenlehre. Wien, 1934. Fol. 142, 11 S (Maschinenschrift) 8°.

II. Докосвайки се до въпроса за участието на Н. С. Трубецкой в Евразийското движение, един от чиито създатели е, трябва да се подчертае, че източниците на това движение са били в София. Ето как започва то: в края на 1920 г. Н. С. Трубецкой издава изключително интересната, оригинална, но и твърде спорна книга със заглавие „Европа и Человечество“ (София, Российско-болгарское книгоиздательство, 1920. 82 с. 8°).

В предисловието към това издание Н. С. Трубецкой намира подкупващи с искреността си думи, които неволно привличат вниманието на читателя: „... Не без внутреннего волнения выпускаю я в свет предлагаемую работу. Мысли, вызванные в ней, сложились в моем сознании уже более 10 лет тому назад. С тех пор я много разговаривал на эти темы с разными людьми, желая либо проверить себя, либо убедить других. Многие из этих разговоров и споров оказались весьма полезными для меня, т. к. заставили меня более детально продумать и углубить мои мысли и аргументы. Но основные мои аргументы остались без изменения. Конечно, случайными разговорами ограничиться было невозможно и для того, чтобы проверить правильность защищаемых мной мыслей, их надо было подвергнуть более широкому обсуждению, т. е. опубликовать их. . . Если теперь я решаюсь выступить печатно, то это потому, что за последнее время, я среди своих собеседников, все чаще и чаще встречаю не только понимание, но и согласие с моими основными положениями. Оказывается, что многие уже пришли к тем же выводам, что и я, совершенно самостоятельно. Мы были свидетелями того, как внезапно рухнуло то, что называли „Русской культурой.“ Многих из нас поразила та быстрота и легкость, с которой это совершилось, и многие задумались над причинами этого явления. Быть может, предлагаемая брошюра поможет кое-кому из моих соотечественников разобраться в своих собственных размышлениях по этому поводу. . . Предлагая читателю сравни-

тельно новые мысли, я более всего дорожил тем, чтобы представить их в наиболее ясной и последовательной форме. . .

Всех, кто так или иначе отзовется на мою брошюру, прошу посылать оттиски, вырезки или просто письма по адресу: Болгария. София. Университет. Историко-филологически факултет. За господина доцент Н. С. Трубецкой.“

Първият полемичен извод, който Н. С. Трубецкой прави в предисловието, е: „ . . . Предлагая свои мысли вниманию читателей, я тем самым желал бы поставить перед этими читателями проблему, которую каждый должен разрешить для себя лично. Одно из двух: или защищаемые мною мысли ложны, —но тогда их нужно опровергнуть логически, или эти мысли истинны, но тогда надо сделать из них практические выводы.“

Първият и най-ценен отзив на тази тема е отзивът на П. Н. Савицки (бивш възпитаник Санкт на Политехнически институт) със заглавие: „Европа и Евразия. По поводу брошюры кн. Н. С. Трубецкого „Европа и человечество“, поместен в сп. „Русская мысль“, София, 1921, кн. 1/2, с. 119—138.

Тази статия е писана от П. Н. Савицки в Турция в Чифлик Нарли на азиатския бряг на Босфора на 8 януари 1921 г.

Вероятно книгата на Н. С. Трубецкой и рецензията за нея на П. Н. Савицки създават основните предпоставки за оформянето на т. нар. „евразийское мировоззрение“.

Вторият извод, който прави Н. С. Трубецкой в своята книга, призовава към организиране и обединяване на усилията на всички единомишленици: „ . . . Признание правильности тех положений, которые изложены в брошюре, обязывает всякого к дальнейшей работе. Приняв эти положения, их надо развить и конкретизировать в приложении к действительности, пересмотреть с этой точки зрения целый ряд вопросов, выдвинутых и выдвигаемых жизнью“ . . . „Переоценкой ценностей“ так или иначе заняты сейчас очень многие. Для тех, кто примет защищаемые мною положения, эти последние явятся одним из указаний на то направление, в котором должна вестись эта переоценка. Не подлежит сомнению, что та работа, как теоретическая, так и практическая, которая вытекает из принятия основных положений, должна быть работой коллективной. Бросить определенную мысль, поднять определенное знамя — может один. Но разрабатывать целую систему, основанную на этой мысли, прилагать эту мысль на практике — должны многие. К этой-то коллективной мысли и работе я и призываю всех тех, кто разделяет мои убеждения. Что такие люди есть, — в этом я убедился, благодаря несколько случайным встречам. Им нужно только сплотиться для дружной совместной работы. И если моя

брошюра послужит толчком или средством к этому объединению я буду считать свою цель достигнутой. . .“

Започнатата кореспонденция между Н. С. Трубецкой и П. Н. Савицки изяснила недоразуменията и оформила общността на идеите. През май 1921 г. П. Н. Савицки вече е бил в София.

През октомври 1921 г. в квартирата на Трубецки в София се състои организационно събрание. Аз не бих могъл да назова всички участници, но някои от тях зная със сигурност. Всички те са били хора образовани, културни, патриотично настроени и като цяло несъмнено таланти: княз Н. С. Трубецкой, П. Н. Савицки, Г. В. Флоровски, П. П. Сувчински, княз А. А. Ливен, С. С. Демосфенов, Ю. В. Макаров, Г. В. Вернадски, княз Н. Н. Ухтомски и др.

Някои от тях почти веднага, а други след няколко години се разделят с Евразийството. Спомняйки си онези далечни години, проф. С. С. Демосфенов ми писа: „Был я у Трубецкого только один раз (кажется, в конце 1921 года) на собрании, обсуждавшим основы „евразийства“. Вымученный характер этой идеологии и моя антипатия к „Азии“ (хотя бы с половиной Европы) оттолкнули меня сразу же от этого течения, и я как то отдалился от Трубецкого, Савицкого (наш политехник, ученик Струве и не лишенный таланта, но с каким-то странным языком) и других. . .“ (Из писмото му от 19 октомври 1955 г.)

Друг случай: Г. В. Флоровски, дълги години страстен защитник на Евразийството², завършва политическата си кариера със статията „Евразийский соблазн“ в сп. „Современные записки“, Париж, 1928, кн. 34, с. 312—316.

Още един интересен пример: проф. П. М. Бицили помества три статии за Евразийството: 1. Два лика евразийства. Культура и жизнь.—В: Современные записки. Париж, 1927, кн. 31, с. 421—433, и 2. Евразийский временник. Кн. 5, Париж. 1927. (Критика и библиография). — В: Современные записки. Париж, 1927, кн. 33, с. 552—553; 3. Тридцатые годы. Утверждения евразийцев. Кн. VII, 1931. Рецензия. (Книги) — Новый град, Париж, 1932, № 2, с. 91—93.

Така или иначе основите на това много интересно, ценно и оригинално културно-философско и политическо движение са били заложени в средата на следреволюционния емигрантски елит. Настъплението на евразийците се е осъществявало на твърде широк фронт поради удачния подбор на неговия ръководен център: проф. Н. С. Трубецкой — езиковед и етнограф, доц. П. Н. Савицки — икономист, проф. Г. В. Флоровски — богослов, професорите Г. В. Вернадски и Л. П. Карсавин — историци, проф. Н. Н. Алек-

² Само един пример в това отношение — статията на Г. В. Флоровски. Открито писмо к П. Б. Струве от евразийстве. — В: Русская мысль. С., 1922, кн. —2, 2 67—274.

сеев — юрист. Това е малката, талантлива и енергична група от хора, успели чрез устна и печатна пропаганда да създадат именно Евразийското движение, предизвикало много увлечения, спорове и мисли в средата на руската емиграция от първата вълна.

Евразийците са издавали редица списания, сборници, брошури и книги. Аз не съм в състояние да направя пълен обзор на тяхната продукция. А и това не е необходимо. За щастие съществува чудесно съставена аотираща библиография, обхващаща всички евразийски издания за техния десетилетен период 1921—1931 г. (Лубенский, С. Евразийская библиография 1921/1931 гг. — В: Тридцатые годы Утверждения евразийцев. Сб. статей. Париж, 1931. кн. 7, с. 285—317).

Към това трябва да се прибави според последователността и: Евразийство. Декларации, формулировки, тезиси. (б. м.) изд. Евразийцев, 1932, 29 с. 8⁰; Новая эпоха. Идеократия, политика, економика. Обзор под ред. В. А. Пейль. Нарва (Естония), изд. Евразийцев, 1933; Евразийская хроника. Под ред. П. Н. Савицкого (б. м.), изд. Евразийцев, 1933; Евразийские тетради (б. м.), изд. Евразийцев 1930.

Общият списък на евразийските издания може да бъде далеч по-пълнен. За съжаление всички тези издания са вече библиографска рядкост.

И още няколко бележки.

За споровете и полемиката около идеологията на Евразийството в 1920—1930 г. може да бъде полезен сборникът със заглавие: Тридцатые годы. Утверждения евразийцев. Сборник статей, 1931, кн. 7, с. 1—52.

В заключение, струва ми се, към горепосочената библиография е уместно да се добавят и две случайно пропуснати статии, които несъмнено представляват интерес:

1. Карсавин, Л. П. Европа и Евразия. — Современные записки, Париж. 1923, кн. 15, с. 297—314;

2. Руднев, В. (рец.) Евразийство. (Опыт систематического изложения). . . 1926. 28 с. (Критика и библиография). — Современные записки. Париж. 1927, кн. 30, с. 583—592³.

Библиографията няма да бъде пълна, без да се добави, че първата статия на чужд език за Евразийството се е появила на български език, подписана с инициал Т. Аз не успях да установя кой е авторът на тази статия (сп. Везни. София. III, 22. 10. 1921, кн. 2, с. 30—32).

П. Н. Савицки справедливо отбелязва, че първенството на българския печат се обяснява с това, че първите евразийски издания

³ Вж. още и Бердяев, Н. Евразийцы. — Путь, Париж, 1925, № 1.

(книгата на Н. С. Трубецкой „Европа и човечество“ и евразийското списание „Исход к востоку“) са били издадени в София.

Трябва да добавим още, че по-късно на български език са публикувани и следните две статии. Първата от тях (по време на излизане) е на проф. Стефан Младенов: Национализъм, култура и човештина. — В: Съвременник, София, ян. — февр. 1922 г., с. 290—299. Автор на втората е проф. П. М. Бицили. Евразийство. — сп. Изток. София. Седмичник за обществен живот и култура. Редактор Т. Минев (и др.). II, № 42, 31 окт. 1926 г.

Голяма част от тези интересни статии е посветена на изложението в статията на Н. С. Трубецкой „Об истинном и ложном национализме, применительно к условиям жизни балканских народов“.

Последните пропуснати заглавия в указаната библиография са: книгата: Алексеев, Н. Н. Пути и судьбы марксизма. (б. м.). Издание евразийцев, 1936, 184 с. 8⁰ и статията: Вейдле, В. Россия и Запад. — В: Современные записки, Париж, 1938, кн. 67, с. 260—280.

Тридесетте години са време на упадък на Евразийското движение като организационно-политическо усилие. Отделни центрове на движението във всички страни на Европа и Америка постепенно заглъхват, прекратяват се изданията, спира притокът на нови сили.

Към периода на Втората световна война Евразийското движение окончателно замира.

Смъртта на княз Н. С. Трубецкой през 1938 година, гибелта на редица видни евразийци по време на военните събития от 1939 до 1945 година, заточаването на едни и изоставянето на тези идейни позиции от други единомишленици в Европа и Америка — всичко това нанася множество съкрушителни удари на Евразийското движение. То умира физически. Но несъмнено оставя дълбоки идейни следи в живота на руската емиграция.

Това движение очаква своя компетентен и безпристрастен изследовател.

Подготовка за печат: Т. Галчева